

Władysław Tabasz

Ropczyce : historia i współczesność

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 14/2, 201-212

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WŁADYSŁAW TABASZ

ROPCZYCE – HISTORIA I WSPÓLCZESNOŚĆ

Na przykładzie wybranych dziejów miasta i starostwa w Ropczycach warto ukazać rozwój form administracyjnych na przestrzeni czasu i ich rolę w dobie współczesnej. Warto także przywołać nazwiska ludzi zaangażowanych w kształtowanie przez wieki obecnego kształtu miasta i centrum władzy powiatowej. Ropczyce niegdyś tzw. niegrodowe starostwo ropczyckie i siedziba tenuty ropczyckiej, dzisiaj liczący się ośrodek miejski i powiatowy. Od wieków miasto stanowiło centrum administracyjno-kulturowe mikroregionu umownie określanego jako Ziemia Ropczycka. Mikroregionu pokrywającego się w zasadzie z granicami powiatu i biorącego nazwę właśnie od Ropczyc. W miarę rozwoju przestrzennego i ambicjonalnego sąsiadującego z Ropczycami miasta Sędziszów Małopolski, powstający na nowo w latach 90-tych poprzedniego wieku powiat, został obdarzony dwuczłonową nazwą „ropczycko-sędziszowski”. Taki zabieg miał spajać wspólnotę powiatową powstałą na obszarze pięciu sąsiadujących gmin.

Dzisiejsi mieszkańcy Ropczyc nie zwracają bacznej uwagi na przepływającą sennie i z niewielkim zapasem wody rzekę Wielopolkę, dawniej zwaną Brzeźnicą i Ropą. A to przecież z pewnością od niej gród zyskał swoją dzisiejszą nazwę¹. Nad jej brzegami rozsiadła się ongiś osada zwana Starą Ropczycą, lokowaną gdzieś na terenie obecnych Checheł – jak chcą jedne źródła², lub na terenie Brzyzny, jak chcą inne³. Według aktu lokacyjnego Kazimierza Wielkiego miasto Ropczyce winno powstać przez uzupełnienie wsi Robczyca do 100 łanów położonych wzdłuż rzeki na odcinku Łopuchowa-Witkowiec. Trudno dziś jednoznacznie dociec czy Stara Ropczyca leżała bliżej Łopuchowej, czy może bliżej Witkowiec – gdzieś u podnóża wzniesienia zwanego Gródkiem (dzisiejsza Brzyzna). W dokumentach kościelnych zachowały się nazwy Robczicze oraz Robszicze⁴.

¹ A. O r z e c h o w s k a, *Nazwy miejscowe dawnego powiatu pilzneńskiego oraz prawobrzeżnych części dawnych powiatów sandomierskiego i wiślickiego*. Wrocław 1975, s. 50.

² W dekrete sędziów arbitralnych z 1420 roku spotykamy dwie odrębne jednostki osadnicze, tj. Ropczyce oraz „Stare Ropczyce alias Chechli”. Można postawić tezę, iż dawna Stara Ropczyca to późniejsze Chechły (później odrębna wieś, dzisiaj dzielnica Ropczyc).

³ F. P i e k o s i ń s k i, *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*. T. 1. Kraków 1887, s. 314.

⁴ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*. Wyd. S. K u r a ś. Cz. 1: 1063-1415. Lublin 1965, nr 109.

W wieku XV miasto stało się siedzibą pierwszego w dziejach starostwa ropczyckiego. Jedną z pierwszych funkcji starościńskich było sądzenie mieszczan miast królewskich. Pierwociną urzędu starościńskiego była kasztelania, a tę zastąpił w drugiej połowie XV w. powiat – będący urzędem lokalnym, a przede wszystkim częścią organizacji sądów ziemskich. W początkach istnienia, powiat stanowił właśnie okręg sądowy. Administracyjna funkcja Ropczyc, wraz z aparatem urzędniczym powiatu, wykształciła się znacznie później, ale przetrwała – z niewielkimi przerwami – blisko cztery wieki.

Król Kazimierz Wielki, lokując Ropczycę w 1362 roku, polecił w akcie lokacyjnym pierwszym wójtom Janowi i Mikołajowi Gielnikom posiadać swoją zwaną Robczyca, lokować na nowych warunkach gospodarczych. Wspomniana wcześniej rzeka stała się źródłem dochodu dla miasta. Kolejni królowie, Kazimierz Jagiellończyk, Zygmunt August i Jan Kazimierz potwierdzają prawo poboru myta na przeprawie przez rzekę⁵. Król obdarował pierwszych osadników wolnizną, która dla osiadłych w mieście sięgała 8 lat, zaś dla osiadłych lasach 20 lat. Król nie omieszkiał nałożyć na właściciela miasta i jego poddanych licznych obowiązków, w tym powinność zbrojną⁶. Król pozostał właścicielem gruntu, a osadnikom oddał tenże na wieczystą dzierżawę za opłatą płaconą po ustaniu wolnizny. Po upływie ośmiu lat ci pierwsi mają płacić czynsz w wysokości 1 skojca od działki, zaś ci drudzy po upływie dwudziestu lat 8 skojców od łanu – co da nazwę obciążenia „łanowego”. Dobrami królewskimi zawiadywał tenutariusz, chociaż przewija się także liczna rzesza dzierżawców. Miasto z wykształconym układem urbanistycznym charakteryzującym tego typu założenia, z powstającymi z biegiem lat przedmieściami, było więc częścią klucza dóbr królewskich, a los i korzystny układ komunikacyjny zapewne przesądził, iż miasto stało się trwale punktem centralnym tychże dóbr. Samo zaś miasto określano mianem „bona Ropczice”. Dobra królewskie na obecnej Ziemi Ropczyckiej już w 1437 roku zostały przekazane (zastawione) rodzinie Tarnowskich za zasługi w służbie królewskiej. Samo miasto przypada najstarszemu z rodu Janowi Tarnowskiemu, który ma nim władać do czasu aż zostaną wykupione⁷. Doszło za kilka lat do wykupienia miasta przez Jana z Czyżowa kasztelana krakowskiego, które z kolei jego syn w roku 1475 przekazuje swojej matce Barbarze, wdowie po wspomnianym Janie⁸. Trudno dociec na czym polegał ten kontrakt ale wiadomo, że Barbara otrzymuje ten klucz jako rekompensatę za królewskie długi spowodowane wyprawą króla

⁵ Biblioteka Jagiellońska, rękopis nr 5349, t. II, s. 844.

⁶ A. B e r d e c k a, *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333-1370)*. Wrocław 1982, s. 115 oraz Kodeks Dyplomatyczny Małopolski 1, nr 266.

⁷ Archiwum Sanguszków, t. II, s. 157.

⁸ *Matricularum Regni Poloniae summaria.*, vol. 1, nr 1330 (dalej: *Matric. Reg. Pol.*). Cyt. za: *Ropczyce. Zarys dziejów*. Red. W. B o n u s i a k, F. K i r y k. Rzeszów 1991.

wraz córką do Bawarii. Wówczas także następuje szczegółowe zaewidencjonowanie osad wchodzących w skład *bona Ropczyce*, a więc: miasto Ropczyce, Góra, Zagorzyce, Szkodlna, Glinnik, Łopuchowa, Borek, Mrówla, Bratkowice. Z roku 1498 pochodzi źródło świadczące o zapisie na mieście Ropczyce i wsiach przyległych, pożyczki w wysokości 3.000 florenów węgierskich zaciągniętej przez króla u Piotra z Kurozwek kasztelana sandomierskiego. Jednak wówczas brak w zapisie wsi Borek, a pojawia się wieś Łącki. W tym samym roku król zapisuje kolejną pożyczkę na wspomnianych dobrach, tym razem w wysokości 2.500 florenów pożyczonych od Mikołaja Zborowskiego, który staje się dzierżawcą klucza i pierwszym „tenentariuszem”. Dochodzi w roku 1502 do ostrego sporu Mikołaja Zborowskiego z wójtem Ropczyc, którego właściciwie zastaw królewski bezpośrednio nie dotyczył⁹.

Za panowania Zygmunta Augusta zreformowano nieco sposób sprawowania władzy w mieście, ustanawiając wybory rady miejskiej dokonywane we wtorki po Trzech Królach. Jednak i w takim przypadku każdorazowy tenentariusz (starosta) miał realną przewagę. Wyznaczał on trzech radych, społeczność („comunitas”) desygnowało jednego radnego, zaś ci czterej wspólnie dobierali sobie piątego. Do uprawnień rady miejskiej należał m.in. wybór ławników do tzw. „sądu ławniczego” oraz przełożonego tegoż sądu. Występki sądzone były według prawa niemieckiego, a istotą sądownictwa niemieckiego była kolegialność. Zapewne ten warunek stał się przyczynkiem do powoływania wspomnianych ławników, chociaż pod pojęciem administracyjnej władzy wójtowskiej kryją się wszelkie funkcje związane z zarządaniem i utrzymaniem porządku publicznego. Wracając do sądowniczej funkcji rady miejskiej, w imieniu której faktyczną pieczęć nad przestrzeganiem prawa sprawowała ława sądowa, możemy w tym rozwiązaniu dostrzec daleko idącą demokratyzację tegoż wymiaru sprawiedliwości, ale i sposobu zarządzania w mieście. Ławę sądową tworzyli ławnicy na czele z tzw. wójtem sądowym i podwójciami, których zależność od właścicieli miasta znacznie ograniczono poprzez wybór tychże¹⁰.

Wiek XVI przyniósł ograniczenie znaczenia rad miejskich na rzecz szlachty, przeżywającej rozkwit swojej wolności. Tak było do II połowy XVIII wieku, kiedy to odnotowujemy dokument o wielkim znaczeniu. Konstytucja 3 Maja z roku 1791 r., której doniosłość corocznie świętujemy, zawiera w rozdziale II – SZLACHTA ZIEMIANIAE znamienne słowa, iż „[...] *nade wszystko zaś prawa, bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej, tak jak od wieków każdemu służyły, świętobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy, zaręczając najuroczyściej [...]*”. Twórcy konstytucji zagwarantowali więc naszym prapradziom prawo do zachowania bezpieczeństwa w każdej

⁹ Zob. W. T a b a s z, *Sądownictwo na Ziemi Ropczyckiej szkic na 100-lecie siedziby Sądu w Ropczycach*. Ropczyce 2003, s. 7.

¹⁰ T a m ż e, s. 17.

postaci, utrzymywania własności i jej ochrony, także poprzez możliwość decydowania o nich osobiście bądź przez reprezentanta. Warto zwrócić uwagę, iż to właśnie Konstytucja 3 Maja w rozdziale IV – CHŁOPI WŁOŚCIANIE podniosła do godności prosty lud zaświadczając po wsze czasy, że to „*Lud rolniczy, spod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę [...]*”. Lud rolniczy, którego potomkowie po dziś dzień pielęgnują ziemię, uprawiając m.in. cebulę – z czego znane są Ropczyce zwane złośliwie „Cebulowem” – został po raz pierwszy zauważony w oficjalnym dokumencie wagi państwowej. Jeszcze przez moment zatrzymajmy się w atmosferze Konstytucji 3 Maja. Naród polski daje wyraz swej wierności Ojczyźnie, stając w szeregach jej obrońców, kiedy tylko zajdzie potrzeba. To właśnie lud prosty przez wieki dostarczał bitnego żołnierza polskiego i obrońcy granic. Także i to doniosłe posłannictwo ma swoje prąródło w treści Konstytucji 3 Maja. W rozdziale XI – SIŁA ZBROJNA NARODOWA czytamy, iż to „*Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych*”. Siłami samorządów lokalnych i drużyn zbrojnego podziemia, w okresie wojen i okupacji konstytucyjne zasady *obrony od napaści* oraz *obrony swobód obywatelskich* – mieszczanie ropczyccy i mieszkańcy okolicznych wiosek godnie wcielali w życie oddając niejednokrotnie zdrowie i życie. Do treści artykułu IV Konstytucji 3 Maja, mówiącej „o opiece prawa i rządu” nad chłopstwem, nawiązali także autorzy „Uniwersału Połanieckiego”, stanowiąc instytucję „dozorcy”. Tenże rozstrzygał spory pomiędzy dworem i wsią¹¹.

Wracając do dziejów Ropczyc i okolic, źródła informują, iż w 1503 roku klucz ropczycki jest w polu zainteresowania kolejnego nabywcy, którym jest wojewoda sandomierski. Starania niweczy wola króla, ustanawiająca nabywcą i jednocześnie tenutariuszem od dnia 8 marca 1504 roku, dworzanina królewskiego Janusza Świerczowskiego¹². Kolejnym tenutariuszem zostaje Stanisław Robkowski, którego źródła odnotowują w roku 1525 r.¹³, a następnie w roku 1530 niejaki Marcin Osiecki oraz kolejno Jan z Tarnowa¹⁴ kasztelan krakow-

¹¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*. Warszawa 1977, s. 330.

¹² Zasłużony w służbie królewskiej prosty dworzanin doznaje szczególnych zaszczytów, zostaje podniesiony do godności marszałka dworu z darowizną w postaci tenuty ropczyckiej oraz dobrami Podkamieniec i Buczynowa w Ziemi Halickiej. Pozostaje na służbie także król Zygmunt otrzymując dodatkowo godność starosty trembowelskiego (1511 r.), bieckiego i sądeckiego (1516 r.), kasztelana wielickiego (1524 r.) i sekretarza królewskiego.

¹³ A. Z. K. Ter. Pil., t. 21, s. 628.

¹⁴ W. Tabasz (red.), pisze także o osobie Jana Tarnowskiego, który wg tradycji utrzymywanej w rycerskiej wiosce Brzeziny był jej właścicielem. Z wdzięczności za uratowanie życia przez obronę przed dzikimi zwierzętami tenże Jan Tarnowski (1488-1561) miał oddać wspomniane Brzeziny w ręce swojego wybawcy Stanisława Rokosza. Zob. *Brzeziny 500 lat kościoła św. Mikołaja 1501-2001*. Brzeziny-Ropczyce 2001.

ski¹⁵, ale już wówczas z klucza wyłączono wójtostwo ropczyckie (miasto) zarządzane przez Sebastiana Mieleckiego. Mieleccy byli suwerennymi właścicielami grodu przez kontrakt Sebastiana Mieleckiego z królem. Tenże pożyczyl królowi sumę 2476 florenów, a wójtostwo było zastawem pożyczki¹⁶. Zapewne z powodu odłączenia miasta od klucza, dobra określano jako *tenuta Ropczica sive Gora*, a Góra (nieco później Góra Ropczycka) stała się siedzibą tenutariuszy¹⁷. Tenuta obejmuje wówczas wsie: Łopuchowa, Góra, Borek, Zagorzyce, Roznieszów¹⁸, Niedźwiada, Łącki, Glinnik i Szkodlna. Na brak właścicielskiej spójności klucza ropczyckiego wskazuje fakt, że wkrótce dobra w Łopuchowej, Górze z folwarkiem w Borku przynależą do kasztelana wiślickiego, zaś Nowa Osada i Zagorzyce należą do kasztelana wojnickiego, a klucz rozniszowski z Roznieszowem i folwarkiem oraz Niedźwiadą i jednym kmieciem w Łąckach należy do Kowalowskiego. W przypadku folwarku w Roznieszowie źródła przytaczają niejakiego „Pana Sandomierskiego”¹⁹.

Ciekawą jest informacja o wielkości i zamożności siedziby tenutariusza dóbr ropczyckich w Górze (Ropczyckiej). Administrację folwarku w Górze – „familia preadii” stanowi *urzędnik wraz z koniem i sługą, którego salarium roczne wynosi 10 grzywien, dwornik wraz z żoną biorący rocznie 4 floreny i na obuwiu 20 gr., dwie służące płatne po 1 fl. i 15 gr. na obuwiu, pastuch biorący 1 fl. i 28 gr. na obuwiu, dalej pastuch świń z wynagrodzeniem 1 fl. i 15 gr. na obuwiu. Suma roczna salariatów służby folwarcznej wynosi 16 grzywien 45 gr.*²⁰ W obrębie folwarku znajdowały się wówczas stawy, określane jako zbiorniki energii²¹. Dobrami klucza ropczyckiego w roku 1588 zarządza Mikołaj Wroniecki, a po nim źródła wymieniają w 1593 roku w roli tenutariusza Jana Ossowskiego kasztelana połanieckiego i zawichojskiego, podstarościę nowowiejskiego²². Funkcje tenutariusza od 1608 roku przejmuje Mikołaj Spytek Ligęza z Borku, kasztelan sandomierski. W 1615 roku pojawia się określenie starostwa, kiedy to dokonany został podział terytorium dotychczasowego starostwa sandomierskiego, i w jego południowej części urządzono tzw. starostwo ropczyckie z siedzibą starosty w Górze (Ropczyckiej). Do składu starostwa zaliczono wówczas miasto Ropczyce, a także wioski: Łopuchową, Zagorzyce, Górze, Bo-

¹⁵ *Matr. Reg. Pol.*, vol. 4, nr 20333.

¹⁶ T a m ż e, nr 20281, s. 67.

¹⁷ Wieś Góra Ropczycka, obecnie Gmina Sędziszów Małopolski, leżąca około 5 km w kierunku wschodnim.

¹⁸ Zob. S. B o b u l s k i, *Pochodzę z Niedźwiady*. Sobolów 1993, s. 13.

¹⁹ Dane z lustracji z 1564 roku.

²⁰ P. W ó j t o w i c z, *Ropczyce*, maszynopis w zbiorach PiMBP, s. 159-160.

²¹ Takie określenie mogło wiązać się z faktem istnienia młyńskiego koła, napędzanego spadającą wodą z kaskad na strumyku. Do chwili obecnej zachował się czytelny kaskadowy układ stawów w Górze Ropczyckiej.

²² Zob. K. N i e s i e c k i, *Herbarz Polski*, Wyd. I. N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1847, s. 154-156.

rek Wielki, Boreczek, Zdziary²³. Można przyjąć, iż pierwsze formalne określenie „starosta ropczycki” datuje się właśnie na okres rządów wspomnianego Mikołaja Spytka Ligęzy²⁴. Po nim „starostwo obejmuje Baldwin Krzysztof Ossoliński. Kiedy ten ginie w potyczce pod Zborowem, urząd przechodzi na rzecz rodu Potockich. Linję Potockich otwiera Stanisław Potocki hetman koronny i wojewoda krakowski. Kolejno starostwo obejmuje w dniu 22 czerwca 1661 roku syn Stanisława Szczęsny Potocki pan na Podhajcach i Krystynopolu, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, starosta krasnosławski, sokalski, ropczycki, tłumacki, niziński (żonaty z Krystyną z Lubomirskich córką Jerzego), który umiera w 1702 roku. Jego następcą od 1703 roku jest Józef Potocki pan na Krystynopolu, strażnik koronny, starosta bełzki i ropczycki (żonaty z Teofilą Cetnerówną starościanką brzewską) syn Szczęsnego i brat Michała właściciela Sędziszowa, fundatora sędziszowskich kościołów. Po śmierci Józefa w 1723 roku dobrami zawiaduje wdowa po nim Teofila Potocka, która zrzuca się starostwa za zgodą króla, na rzecz swego syna Franciszka Salezego Potockiego krajczego koronnego, wojewody wołyńskiego i kijowskiego, starosty bełzkiego, kołomyjskiego, janowskiego, bareckiego, hrubieszowskiego, ropczyckiego i dobrzyckiego (żonatego krótko z Rzczycką i później z Anną wojewodzianką poznańską), budowniczego rezydencji w Górze²⁵. Lustracja z 1764 roku i „Kalkulacja Starostwa Ropczyckiego” poczyniona w latach 1766-67²⁶, podają inwentarz ówczesnych dóbr starościńskich. Dobra starostwa stanowiły: miasto Ropczyce, Góra z rezydencją starościńską, Zagorzyce, Kamionka z przysiółkiem Hucisko, Boreczek z przysiółkiem Ruda, Borek Wielki z dworem i folwarkiem, Huta wraz z folwarkiem, Brzyzna z folwarkiem, Wola Domatkowska (później Domatków), Zapole, Brzozówka. Istotnym jest, iż władający wówczas starostwem Franciszek Salezy Potocki nie prowadził gospodarki rolnej ale wypuszczał dobra w dzierżawę i trzem dzierżawcom. Górę (zwaną także miasteczkiem), Zagorzyce, Kamionkę, Boreczek, Hutę, Brzyznę dzierżawi Wojciech Strzegocki podstoli podlaski, odnawiając kontrakt co trzy lata. Posesorem Borku Wielkiego jest Antoni Batowski wojski pilzneński, zaś Huciskiem wraz z przysiółkiem Wypychowskim, Domatkowem, Zapolem i Brzozówką włada Piotr Bystrzonowski²⁷.

Dochody z mienia i urzędu starościńskiego były skrzętnie kalkulowane, o czym świadczy akt oblatowy z lat 1766-1768, zachowany w Księgach Grodzkich Pilzneńskich, w którego tytule czytamy: *Kalkulacja z Imć Panem Kuźmińskim ekonomem Starostwa Ropczyckiego, iako y Imć P. P. Administratorami pod*

²³ P. W ó j t o w i c z, *Ropczyce...*, s. 171.

²⁴ Spytek Ligęza pozostał na urzędzie starosty do samej śmierci w roku 1637.

²⁵ W. T a b a s z, *Sądownictwo...*, s. 9.

²⁶ Arch. Z. Kr. Castr. Pil., nr 11.

²⁷ P. W ó j t o w i c z, *Ropczyce...*, s. 173.

jego dyspozycją będącemi, z wszystkich remanentów, krescencji zbóż, sian, obór i wszystkich prowencji pieniężnych i niepieniężnych, czynszów domin etc. Aren browarowych przy indagacji całego Starostwa czynionych i żadnej pretensji do tegoż Imci niemających a die 1. III. 1766 ad diem ultimum Septembra 1767 przez Imć Pana Józefa Pobóg Podgórskiego rachmistrza czyniona diebus decembris 1768 na gruncie zakończona²⁸.

Ostatnim dzierżawcą starostwa ropczyckiego, źródła wymieniają Stanisława Kostkę Sadowskiego i jego żonę Franciszkę z Potockich, którzy dzierżawcami zostają na mocy przywileju królewskiego z 1769 roku²⁹. Wówczas administrację i służbę dóbr starościńskich stanowili: ekonom generalny, pisarz procentowy, administrator w Borku, administrator Wypychowa, dozorca w Hucisku, gospodarz pałacowy, dwóch fernali, dwóch pachoiłków, leśny generalny i polowy generalny. Do tego dochodziła skromna służba folwarczna w osobach: dwóch dworników, pięciu pastuchów, cztery dziewczki i jeden parobek. Po pierwszym rozbiore Polski i rozciągnięciu panowania austriackiego na omawianym terenie, administracja wiedeńska wystawia majątek starostwa ropczyckiego na licytację. Nabywcą, na mocy kontraktu notarialnego zawartego we Lwowie dnia 18 sierpnia 1777 roku, staje się Stanisław Kostka Sadowski dotychczasowy starosta ropczycki. Z chwilą zakupu dóbr staje się ich suwerennym właścicielem. Przez lata majątek przechodzi w ręce Jaworskich, następnie Starzeńskich (pana na Grabownicy)³⁰.

Od roku 1855, zgodnie z dyspozycją zawartą w rozporządzeniu CK Ministra Sprawiedliwości³¹ miasto Ropczyce stało się siedzibą urzędu-sądu powiatowego i centrum administracyjnym dla mieszkańców wsi położonych nad Wisłoką i Wielopolką. Władze powiatu, w skład którego wchodziły trzy miasta, tj. Dębica, Ropczyce i Sędziszów Małopolski oraz miasteczko³² Wielopole i blisko osiemdziesiąt wiosek, sprawowały funkcje administracyjne, podatkowe i sądowe. Najbliższymi ośrodkami tej samej rangi było miasto Rzeszów i miasto Pilzno³³. Pierwszym, który sprawował urząd starosty ropczyckiego³⁴, w formie usankcjonowanej przepisami austriackim, był około roku 1861 niejaki Wilhelm Mehoffer³⁵,

²⁸ Castr. Pil., t. 11.

²⁹ W. T a b a s z, *Sądownictwo ...*, s. 9-10.

³⁰ Zobacz A. Piskor, *Siedem ekscelencji i jedna dama*, Warszawa 1939, s. 33 i nast.

³¹ *Allgemeines Reichsgesetz – und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich* 1855, nr 117 i 118.

³² „Miasteczko” jako szczególna forma administracyjna pomiędzy wsią i miastem.

³³ Pilzno wraz z okolicznymi wsiami włączono do powiatu w Ropczycach w roku 1931.

³⁴ *Ropczyce. Zarys dziejów*, s. 198.

³⁵ Ojciec artysty malarza Józefa Mehoffera – czołowego malarza Młodej Polski, witrażysty i portrecisty, zmarłego w dniu 7 lipca 1946 r. w Wadowicach, który urodził się właśnie w Ropczycach (w domu wzniesionym dla administracji powiatowej – obecnie kamienica przy ul. Najświętszej Maryi Panny).

przybyły ze Lwowa. Wkrótce nastąpiła kolejna modyfikacja prawa austriackiego w zakresie sądownictwa. Wprowadzono w życie przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z lutego 1867 roku, dotyczące sądów krajowych w Krakowie i Lwowie, a także ustawę z 11 czerwca 1868 roku z rozporządzeniem wykonawczym do niej. Na mocy wspomnianych rozporządzeń dawne urzędy powiatowe z uprawnieniami sądowymi przemianowano na samodzielną jednostkę sądową, tj. sąd powiatowy zwany *Bezirksgerichte*³⁶, a starostwo pozostało jako urząd administracyjny podległy władzy namiestnika³⁷. Wprawdzie w miastach i wsiach zaborca austriacki pozostawił dawne instytucje samorządowe z wyboru jak wójta, burmistrza, ławników i pisarza, ale z biegiem czasu ograniczano ich kompetencje. Administracja austriacka mianowała swoich urzędników na te funkcje. Później ożywienie samorządów nastąpiło dopiero w II połowie XIX wieku. Z tamtego czasu zachowały się nazwiska kolejnych burmistrzów Ropczyc i personelu urzędniczego, a to: Jan Sikorski, zastępca Rafał Kozydarski, następnie Celestyn Kałkowski – burmistrz, Dominik Mayer – sekretarz. Kolejni to: Bazyli Gadziński – burmistrz, Władysław Skibiński – kancelista. Po roku 1848 (uwłaszczenie chłopów w Galicji i reformy autonomiczne) w Ropczycach funkcjonuje Rada Miejska a na jej czele burmistrz – Ludwik Smolarski. W roku 1867 w Ropczycach i okolicy odbyły się wybory lokalnych samorządów, z tym, że wybory do Rady Gminy Miasta Ropczyce były pośrednie, a do rad gmin wiejskich bezpośrednio. Rada powoływała w mieście zwierzchność gminą w składzie: burmistrz, zastępca, sekretarz i kasjer. Ewenementem ropczyckim było funkcjonowanie dwóch rad wyznaniowych: Rada Gminna Chrześcijańska i Rada Gminna Izraelicka. Kolejni burmistrzowie, wyłonieni w wyborach, to Wojciech Siekierski (1867) z zastępcą Jakubem Strzekiem z Gminy Izraelickiej.

Kolejnym starostą po Wilhelmie Mehofferze³⁸ został Szczepan Junosz-Gałecki, który pełnił swój urząd w Ropczycach nieprzerwanie przez okres 20 lat. W tym czasie, tj. w latach 1865-1870 miasto Ropczyce liczyło 3029 mieszkańców, w tym 1999 obrządku rzymsko katolickiego i 1030 obrządku mojżeszowego, gospodarujących łącznie na 225 morgach. Natomiast starostwo ropczyckie obejmowało 13.19 mil m^2 [pisownia w oryginale oznacza mil kwadratowych] z 46961 mieszkańcami, żyjącymi w 82 osadach i 75 gminach katastralnych. W roku 1885 stanowisko starosty obejmuje Walery Barański. Wówczas starostwo obejmuje przestrzeń 9.85 miriam³⁹ z 69918 mieszkańcami w 80 gminach

³⁶ *Allgemeines Reichsgesetz – und Regierungsblatt für das Kaiserthun Österreich* 1868, nr 59 i 116.

³⁷ Siedzibą namiestnictwa dla starostwa w Ropczycach był wówczas Lwów.

³⁸ Wilhelm Mechoffer był potomkiem spolszczonej rodziny pochodzenia niemieckiego. Wymieniany w źródłach jako organizator ropczyckiego sądu. Zob. J. B o ś, *Kalendarium Miasta Ropczyc i okolic*, maszynopis w posiadaniu autora.

³⁹ Miria z gr. *myriás* = dziesięć tysięcy. Pierwszy człon złożonych nazw miar systemu metrycznego oznaczających jednostki 10 000 razy większe od jednostek podstawowych wyrażo-

administracyjnych (politycznych) i 85 gminach katastralnych. Od roku 1889 urząd starosty obejmuje Władysław Marynowski⁴⁰, pełniąc funkcję przez niemal 7 lat. Na okres kolejnych 5 lat starostwo objął Władysław Jarosz. Ten z kolei został zastąpiony w roku 1901 przez Józefa Kazimierza Jagoszewskiego, który z kolei został powołany w roku 1905 do służby w administracji lwowskiej, a na jego miejsce przyszedł Julian Napadlewicz⁴¹. Od 1908 roku urząd ropczyckiego starosty z woli c. k. Namiestnictwa we Lwowie obejmuje Tadeusz Mitschka. „Głos Rzeszowa” donosił wówczas, że „*Pan Namiestnik powołał starostę Juliana Napadlewicza w Ropczycach do służby w Namiestnictwie. Przeniósł Starostę Tadeusza Mitschkę ze Zborowa do Ropczyc*”⁴². Sądząc po kolejnej nominacji na starostę ropczyckiego urzędnika administracji lwowskiej, ropczycki urząd był zapewne liczącą się posadą. Kolejno starostwem ropczyckim kieruje Bolesław Heller, a przez z okres I wojny światowej hr. Władysław Romuald Skarbek.

Wkrótce po odzyskaniu przez Polskę niepodległości podjęto działania unifikacyjne dotychczasowych przepisów prawnych, pochodzących z trzech różnych systemów. W przypadku Ropczyc było to wspomniane prawodawstwo austriackie. W okresie przejściowym, do chwili uchwalenia konstytucji z marca 1921 roku, samorząd lokalny działał nadal w oparciu o regulacje prawne państwa zaborczych. Konstytucja zwana marcową, nakreśliła ogólną koncepcję samorządu w Polsce. Przyjęto wówczas trójstopniowy podział administracyjny kraju i utworzono samorząd gminny, powiatowy i wojewódzki⁴³. Rozwój samorządności został zahamowany nieco w roku 1933, kiedy to przyjęto ustawę, która zgodnie z ówczesną wolą polityczną, przyznawała administracji rządowej prawo daleko idącej ingerencji w samorząd lokalny. Kolejna modyfikacja nastąpiła po wejściu w życie tzw. konstytucji kwietniowej (z 23 kwietnia 1935 roku). Regulacja oddawała sporo władzy nad samorządem w ręce wojewody i starosty, który nadal pozostawał urzędnikiem państwowym.

Wg stanu na koniec 1918 roku, miasto Ropczyce było stolicą powiatu, obejmującego wówczas obszar 800 km². W jego skład wchodziły 3 miasta⁴⁴, 76 wsi,

nych w drugiej części wyrazu, np. miriagram, mieriametr. Trudno dociec dlaczego tak oznaczona miara powierzchni pojawiła się danych sprawozdawczych, być może ma to związek z wprowadzeniem nowej i obowiązującej w urzędach państwowych metody pomiaru gruntu.

⁴⁰ W. Marynowski był synem zamieszkałego w pobliskiej Gnojnicy Tomasza Marynowskiego, oficera wojsk polskich, uczestnika wojny z Rosją w 1831 roku i powstania styczniowego w 1863 roku. Zob. W. T a b a s z, *Sądownictwo...*, wyd. cyt., s. 25.

⁴¹ „Głos Rzeszowa” 1905, nr 51, s. 2.

⁴² „Głos Rzeszowa” 1907, nr 45, s. 2.

⁴³ W istocie samorząd wojewódzki powstał zaledwie w trzech spośród 16 województw w kraju. Powołano samorząd w województwie śląskim, poznańskim i pomorskim. Zob.: S. W ó j c i k, *Samorząd terytorialny w Polsce...*

⁴⁴ Miasta te to: Ropczyce, Dębica i Sędziszów Małopolski. Wielopole Skrzyńskie na krótko wcześniej utraciło prawa miejskie, zaś Pilzno było stolicą powiatu w Pilźnie funkcjonującego do 1931 r.

89 miejscowości z łączną liczbą mieszkańców 75 920 osób⁴⁵. Politycznie mieszkańcy sympatyzowali głównie z ugrupowaniami ludowymi (PSL „Piast”) i tzw. Chrześcijańską Demokracją⁴⁶.

W dwudziestoleciu międzywojennym kolejnymi starostami powiatu w Ropczycach byli: Artur Loret⁴⁷, Tadeusz Celewicz⁴⁸, Roman Siła-Nowicki⁴⁹ i Kazimierz Ring⁵⁰. Do obowiązków starosty należała kontrola na rozwijającym się życiu politycznym na prowincji i składanie informacji w tym zakresie wojewodzie⁵¹ oraz Krakowskiemu Komitetowi Bezpieczeństwa Publicznego⁵².

Po włączeniu w roku 1931 w skład powiatu ropczyckiego terenów dawnego powiatu w Pilźnie, miasto Ropczyce nie stanowiło już geograficznego centrum powiatu, stając się jego wschodnimi peryferiami. Wówczas to liczący się decydenci ze starostą ropczyckim Romanem Siłą-Nowickim i posłem do Sejmu RP dr Duchem z Krakowa, podjęli działania na rzecz przeniesienia siedziby powiatu do Dębicy. Wzmocnieni głosami wójtów gromad zbiorowych z okolic Dębicy i Pilzna oraz tamtejszych radnych powiatowych postawili problem siedziby na Radzie Powiatowej w dniu 28 sierpnia 1934 roku. Przy remisowym rozstrzygnięciu przeważył, zgodnie z obowiązującą wówczas formułą prawną, głos przewodniczącego Rady, który głosował za Dębicą⁵³. Mieszczanie ropczyccy z probosz-

⁴⁵ *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania, ludność, stosunki zawodowe. Województwo krakowskie. Statystyka Polski*. T. 26. Warszawa 1926, s. 3.

⁴⁶ T. i K. R. z e p e c c y, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928-1933*. Poznań 1928, s. 96-97.

⁴⁷ Starosta Loret był także przewodniczącym społecznego „Komitetu Do Utrzymania Szkół Średnich w Ropczycach”.

⁴⁸ Starosta Celewicz był jednocześnie przewodniczącym „Komitetu Opiekuńczego miejskich szkół średnich” w Ropczycach w latach 1931-32, a od roku 1928 przewodniczącym Koła Przyjaciół Harcerstwa.

⁴⁹ W związku z dotkliwą powodzią w roku 1934, starosta Siła-Nowicki stanął na czele Powiatowego Komitetu Przeciwpowodziowego, komitetowi miejskiemu przewodził ówczesny proboszcz ks. Aleksander Rogóż. Zob. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Rzeszowie [dalej: WAPRz], *Kłęska powodzi w ropczyckiem*. Starosta Siła-Nowicki był także przewodniczącym Towarzystwa Przyjaciół Akademika w Ropczycach.

⁵⁰ Właściwie Kazimierz Ring był starostą powiatowym po przeniesieniu urzędu starosty do Dębicy. Podobnie jak jego poprzednicy miał za zadanie kontrolowanie sytuacji politycznej w powiecie, używając do tego celu policji i organów wymiaru sprawiedliwości. Zobacz szerzej: Archiwum Państwowe w Tarnowie, Prokuratura Okręgowa PT 18, k. 443. *Pismo starosty K. Ringa do Jana Szymczykiewicza z 27 kwietnia 1938 r.*

⁵¹ Zob.: dawne Archiwum Komitetu Wojewódzkiego w Rzeszowie 200/92. *Starostwo Ropczyc* L: 232/pr.

⁵² Powiat ropczycki wchodził w skład województwa krakowskiego, a starosta Artur Loret tak sprawozdawał w roku 1927: „[...] donoszę, iż istniejące w powiecie ropczyckim „Koła Młodzieży” nie wykazują zbytniej żywotności w ogóle, a tym bardziej żadnej o podłożu politycznym”, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie, *Urząd Wojewódzki Krakowski, Starosta Loret do Wojewody Krakowskiego, Ropczyce 19 września 1927 r.*

⁵³ WAPRz, *Acta miasta Ropczyce*, sygn. 4.

czem parafii ks. Aleksandrem Rogózem, burmistrzem Władysławem Bursztynem⁵⁴ i ks. Janem Zwierzem, na próżno monitowali władze centralne. Stolicę powiatu przeniesiono do Dębicy, jak się później okazało na prawie całe 20 lat. Rozporządzeniem prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Wewnętrznych gen. Felicjana Sławoja Składkowskiego z dnia 8 marca 1937 roku, zniesiono powiat ropczycki i utworzono dębicki z dniem 1 kwietnia 1937 roku⁵⁵. Inicjatorzy tej zmiany z pewnością nie mogli przewidzieć wybuchu II wojny światowej i tragicznych lat okupacji. Z tej racji jednak, iż siedziba powiatu na czas wybuchu wojny była w Dębicy, tam utworzono centrum lokalnej administracji hitlerowskiej, ze starostami niemieckimi – kolejno: Alfons Oswald, dr Ernst Schlüter i dr Hans Walter Zipser⁵⁶. Dębica stała się siedzibą wszystkich rodzajów niemieckiej policji, a akcje eksterminacyjne w mieście i okolicy stały się okupacyjną codziennością⁵⁷.

Ustawą z dnia 25 września 1954 roku *O reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gmn*, w poszczególnych wsiach zorganizowano Gromadzkie Rady Narodowe podległe Powiatowej Radzie Narodowej⁵⁸. Na czele Rady Narodowej stało Prezydium Rady Narodowej z jej Przewodniczącym (na szczeblu powiatu w miejscu dawnego starosty funkcjonował Przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej). Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 12 listopada 1955 roku, ponownie utworzono powiat ropczycki⁵⁹, jednak w okresie od 1950 roku do likwidacji powiatów w 1975 roku nie funkcjonowało pojęcie starostwa i starosty. Kolejnymi przewodniczącymi PRN byli: Bronisław Pukalski – od 1956 r.; Wojciech Marszałek – od 1958 r. i na kolejną kadencję od 1961 r.; Edward Kaszuba – od 1965 r.; Franciszek Gutowski – od 1968 r.; Rajmund Siemion – po. przewodniczącego przez cztery miesiące; Ludwik Marzec – od 11 października 1973 r.; Stanisław Rembisz – od 15 grudnia 1973 r. (Ludwik Marzec został szefem organu wykonawczego w randze naczelnika powiatu). W dniu 9 czerwca 1975 r. organy powiatu zamknęły swoją działalność.

Samorząd terytorialny w naszym kraju na mocy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r.⁶⁰, stał się ponownie pełnoprawnym związkiem społeczności lokalnych, uczestniczących w sprawowaniu władzy publicznej. Rozwiązania polskie nawiązują w istocie

⁵⁴ Władysław Bursztyn piastował urząd burmistrza przez cały okres międzywojenny, jego imieniem nazwano ulicę obok Ropczyckiego Centrum Kultury i domu Rodziny Bursztynów i Lewickich.

⁵⁵ Dz. U. RP, 1937 r., Nr 18, poz. 119.

⁵⁶ W. T a b a s z, *Polacy w służbach pożarniczych w okresie II wojny światowej na obszarze Generalnego Gubernatorstwa*. Rzeszów 2006, s. 95.

⁵⁷ *Studia nad okupacją hitlerowską południowo-wschodniej części Polski*. T. 4. Red. T. Kowalski. Rzeszów 1985.

⁵⁸ Dz. U. nr 43 z 29 września 1954 r., poz. 191.

⁵⁹ Dz. U. nr 44 z 30 listopada 1955 r. poz. 283 pkt 3.

⁶⁰ Konstytucja RP – Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r. Nr 78 poz. 483.

do regulacji określonych w Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego, przyjętej przez Radę Europy w 1985 roku w Strasburgu, a w 1993 r. ratyfikowanej przez Polskę. Europejska Karta Samorządu Terytorialnego zawiera w swej treści definicję samorządu, a także wskazuje na prawa obywateli do uczestnictwa w zarządzaniu sprawami publicznymi. Taki zapis stanowi fundament demokratycznych zasad wspólnotowych obowiązujących wszystkie państwa członkowskie Rady Europy.

Od początku 1999 roku pojawia się ponownie szczebel powiatowy. Kompetencje powiatu zastają określone w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 roku *O samorządzie powiatowym*⁶¹, zgodnie z którą powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym. Powraca po latach funkcja starosty powiatu, którą w Ropczycach obejmuje, na mocy wyboru dokonanego przez Radę Powiatu⁶², nauczyciel z zawodu Marek Bujak. Kolejnymi starostami z woli radnych powiatowych zostają: Wiesław Rygiel i Józef Rojek.

Miasto Ropczyce zyskało na powrót burmistrza, którego funkcję kolejno po roku 1990 sprawowali: Stanisław Hulek, Bolesław Bujak, Ryszard Kapała, Stanisław Fąfara i ponownie Bolesław Bujak (był posłem IV kadencji Sejmu Rzeczypospolitej).

Dla człowieka, (autora artykułu), który w tym środowisku przyszedł na świat, wzrastał i kontynuował naukę, a teraz osiadł na stałe, dzieje miasta Ropczyc i powiatu stają się szczególnie wdzięcznym obszarem badawczym.

Ropczyce – past and prezent

Summary

On the example of selected moment of history in the District of Ropczyce it is worthy to show the development of administrative forms and their role on contemporary life. It is also important to mention people involved in the shaping of Ropczyce District authorities beginning with the forms of NIEGRODOWY up to council shaping based on voters will. The city of Ropczyce, in Podkarpacie, the headquarters of authorities of Ropczyce – Sędziszów District, has been the administrative and cultural centre of micro-region known as Ziemia Ropczyce. Ropczyce itself was a part of royal property. As the centre of so called Royal Lease in the 15th century, it became the headquarters of the first Ropczyce Districts ever. One of the first districts functions was conducting trials on residents of royal cities. The District, established in the second half of 15th century, was preceded by Kasztelania and was a local office and an important part of ground judgement organization. In the first phase of existence, the District was called The Court Area. The administrative function developed later but it lasted nearly 4 centuries.

⁶¹ Dz. U. nr 91, poz. 578.

⁶² Jej przewodniczącym był wówczas autor artykułu.